

РЕПОРТЕРЪТ-ФИЛОСОФ РИШАРД КАПУШЧИНСКИ ЗА КОМУНИКАЦИЯТА В ГЛОБАЛНИЯ СВЯТ

Минка Златева

„Всички пътища водят към Рим” – твърди известната от древността сентенция. Това потвърждава и жизненият път на световноизвестния полски репортер и писател Ришард Капушчински.

Именно през Рим в далечната 1955 г. той излита за Индия за своето първо задгранично пътуване като млад репортер от вестник „Щандарт младих”, за да установи там контакти след посещението на Джавархарлал Неру в Полша. Тогава в навечерието на отпътуването си, Ришард или Ришек, както го наричат с любов колегите му, получава от своята главна редакторка един безценен подарък-книгата на Херодот „История”. На тази книга „в твърди, подвързани с жълто платно корици” е съдено да придружава Ришард Капушчински във всички негови бъдещи половинвековни пътешествия из широкия свят и да го вдъхнови за написването на последната му голяма творба „Пътешествия с Херодот”.

И пак през Рим през октомври 2006 г., само три месеца преди да напусне земния свят през януари 2007, той излита за Болцано, за да гостува там по покана на Центъра на мира и Свободния университет в града. В продължение на два незабравими дни Ришард Капушчински се среща със студенти и ученици, изучили и коментирали предварително с преподавателите си в продължение на половин година неговите книги. И отговаря на куп техни въпроси – какво означава практикуването на репортерската професия, коя е мисията на репортера в съвременния глобален свят и защо самият той е избрал за фокус на своите репортажи срещите си с бедните хора по света. Този диалог е запазен за идните поколения в книгата „Дадох думата на бедните”, издадена най-напред на италиански, а по-късно преведена и на полски език през 2008 г. (1) И тъй като тази книга не е преведена на български, благодаря от сърце на великолепната преводачка на Капушчински – бележитата ни полонистка Благовеста

Лингорска, която любезно ми съдейства за превода на откъсите от нея при подготовката на този текст.

Споделените от Ришард Капушчински мисли за общуването между хората, народите и цивилизациите по време на срещите в Болцано, както и в последната му книга „Пътешествия с Херодот” (2) са в основата на избраната от мен тема „Репортерът-философ Ришард Капушчински за комуникацията в глобания свят”.

И тъй като тази тема предполага твърде обширно изложение за дефицитите на комуникацията в съвременния свят, а съдържа и многобройни дискуссионни моменти, ще акцентирам и коментирам мнението на Ришард Капушчински върху четири основни момента:

1. за думите, езика и езиковото богатство;
2. за комуникацията с Другия;
3. за диалога като мост към разбирателство с Другия;
4. за ролята на диалога между културите и цивилизациите в глобалния свят.

За думите, езика и езиковото богатство

Ришард Капушчински е световноизвестен със своето творчество на репортер, публицист и писател. Но паралелно с това той е и талантлив автор на стихове, а и фоторепортер, запечатал с непретенциозния си фотоапарат безброй кътчета на земното кълбо и лица на наши съвременници. Твърде често сред тях са изразителните портрети на стотици деца от различни националности и възрасти, с част от които той е илюстрирал книжка с приказки на народите. Всичко това ни го представя като една многофасетна творческа личност, която съзнателно, упорито и целенасочено е търсила през всички етапи на житейското и професионалното си съзряване най-добрия, най-ефективния начин за комуникация и за изразяване на позицията си към съвременния свят и проблемите му.

В една от поетическите му книги срещаме кратко стихотворение, посветено на думата, което звучи така:

„Да намериш сполучлива дума,
Която е в разцвета на силите си,
Спокойна е,
Не ражда истерия,

Няма температура,
Не причинява депресия,
Можем да ѝ се доверим.
Да намериш чиста дума,
Която не е удряла плесница,
Не е доносничила,
Не е участвала в преследвания,
Не е казвала, че черното е бяло,
Можеш да имаш надежда.
Да намериш думи-криле,
Кои то биха ти позволили
Поне с милиметър
Да се издигнеш над всичко това.” (3)

Как репортерът може да намери „думите-криле”?

Запитан от една студентка на срещата в Болцано, кога и как е възникнало това откровение, Ришард Капушчински отговаря:

„То(ва стихотворение) възникна от чувството за безполезност, което изпитват всички хора , размишлявайки върху това, как съвременната култура и медии унищожават езика, унищожават неговото богатство, унищожават неговата красота и разнообразие, как водят до това,че използваме един език, който е все по-беден, все по-плосък...” (4)

Сам публицистът винаги и всякога упорито и постоянно търси най-точните думи, за да изрази релефно мисълта си, за да вмести в тях най-дълбокото съдържание, за да подтикне читателите си да усетят дълбините на словото. И както точно отбелязва за него италианският журналист Паоло Румиз, водещ на дискусиата в Болцано и придружител на Капушчински по време на последното му пътуване в Италия:

„(Ришард) никога не криеше любопитството си, задаваше въпроси, но отговаряше, премервайки думите си. Ако отговорът изискваше по-голямо съсредоточаване, казваше: ”Спокойно. Ще седнем и ще поговорим за това по-късно”(5).

Знаменателно звучат заключителните му думи в отговора на въпрос за значението на думите, за езика и езиковото богатство: „Ако вие имате възможност да опознаете света, както ми беше дадено

на мен, бихте се убедили, колко проблеми, колко трагедии и драми произтичат именно от това, че обществата нямат общ език, не се разбират. В различни култури са известни т.нар. „езикови войни“, предизвикани от факта, че хората, макар да живеят заедно, не са в състояние да се разберат взаимно, понеже говорят на различни езици.

Затова задачата на образованите хора, каквито вие сигурно искате да станете, – учи той младите си събеседници, – е борбата за богатство и чистота на езика. На всеки език. Толкова. Това е моят коментар на моето стихотворение. Както често се случва, коментарът е по-дълъг от самото стихотворение.” (6)

За комуникацията с Другия

Освен на липсата на ясен и богат език за общуване между хората в съвременния глобален свят Ришард Капушчински посвещава твърде голямо внимание и на темата за Другия, различния за пътищата към неговото опознаване и наложителната необходимост от неговото приемане и признаване.

Първата си лекция на тази тема той прочита пред участниците в Международния симпозиум на писателите в Грац на 12 октомври 1990 г. и я озаглавява „Моят Друг”. Тринадесет години по-късно, на 30 септември 2003 г., във Висшето европейско училище „Свещеник Юзеф Тишнер” в Краков той изнася лекция на тема „Другият в глобалното село”. Година след това Капушчински неслучайно избира именно темата „Срещата с Другия като предизвикателство на XXI век” (7) за словото си пред преподавателите и студентите от Ягелонския университет в Краков на 1 октомври 2004 г., когато е удостоен с титлата „Доктор хонорис кауза” на този бележит университет. (Нека отбележа с изключително задоволство, че още през 2002 г. по наше предложение Софийският университет „Свети Климент Охридски” удостои Ришард Капушчински с най-високата си титла „Почетен доктор” „за големия му принос в развитието на журналистиката, на межкултурната комуникация и за философско-публицистично осмисляне на глобалните проблеми на нашата съвременност”!) Той завършва своя цикъл за Другия с три „Виенски лекции” в Института на науките, прочетени в периода от 1 до 3 декември 2004 г.

Тези общо шест лекции са издадени на полски език в книгата „Другият” (8), обединяваща мнението на бележетия публицист и писател за Другия не единствено от репортерска, но и от философска, антропологическа и социологическа гледна точка.

Идеите на Капушчински за същността на процеса на разбирането на Другия хармонират с изразената от Мануел Кастелс мисъл, че: „В един свят на глобални потоци от богатство, власт и имидж търсенето на идентичност, колективна или индивидуална, приписана или изградена, се превръща в основния източник на социален смисъл. Това съвсем не е нова тенденция, тъй като идентичността, и особено религиозната и етническата, лежи в основата на този смисъл от зората на човешкото общество. Хората все повече базират смисъла на своето съществуване не върху това, което правят, а върху това, което са, или вярват, че са.” (9)

Като прехвърля мост между времето отпреди 2500 години, когато е извършил знаменитите си пътешествия великият елин, и като води с него през страниците на книгата си „Пътешествия с Херодот непрестанен диалог за неговото и за своето време, Ришард Капушчински осъществява в нея един уникален репортерски прочит на историята, изграден върху творбата на всепризнатия бащата на тази наука и върху стабилната основа на опита и мъдростта на своя собствен творчески път от пет десетилетия.

Ако в „Историята” Херодот стига до прозрението – откритие за времето си, че „другите светове, другите култури са огледала, в които се оглеждаме ние и нашата култура”, то още първата среща на младия репортер с многобагрието и многопластовостта на човешката история и цивилизация му помага да формира един от законите на своето бъдещо творчество: „Индия беше моята първа *среща с другостта*, откриването на един друг свят. Тази среща – изключителна, омайваща, бе същевременно и голям урок по смирение. Да, светът ни учи на смирение. Защото се завърнах от това пътуване, засрамен от своето незнание, необразованост, невежество. Убедих се, че другата култура няма да ни разкрие своите тайни с магическа пръчка и че за срещата си с нея *трябва дълго и солидно да се готвим*”(Подч. М.З.).

Запознавайки се с „Историята”, Капушчински открива, че „първият, който осъзнава *многообразието на света като негова същност* (Подч. М.З.), е бил Херодот... Пътувайки и достигайки до различни племена и народи, (той) вижда и отбелязва, че всеки от тях има собствена история, че тя функционира независимо, но и успоредно с останалите, че казано накратко, историята на човечеството прилича на голям котел, чиято повърхност е в състояние на постоянен кипеж, на непрекъснати отблъсквания на безбройните малки частици, движещи се по своите орбити, срещащи се и пресичащи се в безкрайно количество точки”.

Как тогава репортерът може да проникне в динамично променящото се съдържание на този бездънен котел? Освен от мъдростта на Херодот, Ришард Капушчински се вдъхновява и от теорията и практиката на Бронислав Малиновски. Роденият в Краков изтъкнат английски антрополог от полски произход Малиновски, публикува през 1912 г. статията си за единството на културите, в която „излага тезата, че за да опознаеш другите култури, трябва просто да живееш сред тях, трябва да се докосваш до тях, а не да се изолираш от тях” (10). Малиновски осъществява редица етнографски изследвания на терен чрез т.нар. „участващо наблюдение”.

Тъкмо такава непосредствено наблюдение на живота и обичаите на изследваните общности реализира на практика в продължение на половин век и самият Капушчински. В последното му пътуване има един особено вълнуващ момент – той посещава дома в Болцано, в който е живял и творил Малиновски, снима се пред паметната му плоча и запалва свещ в местната църква, в която се е черкувал големият учен. Признателният ученик свежда глава пред своя Учител.

А пред студентите в Болцано Капушчински разкрива същността на разбирането си за своята професионална и житейска мисия на репортер-изследовател с думите:

„Ние, репортерите, антрополозите и изследвачите на света, пътуваме, за да опознаем тези „други” култури, да намерим допирните точки, благодарение на които всички можем да осъществим взаимно разбиране. Това не е лесно. В цялата история на човечеството подобни конфронтации са пораждали винаги много драматични ситуации, моменти на напрежение и болка, защото не е лесно да приемеш Другия и да му дадеш място на твоята маса...” (11)

За диалога като мост към разбирателството

Репортерът и неговият събеседник сядат на една маса. И тук настъпва един от най-важните моменти в комуникацията – всеки от тях трябва да съумее да подбере най-точните, най-подходящите думи, за да открие допирните точки с другия, за да започне диалогът помежду им..

„От собствен опит знаем, – споделя пред студентите в Болцано мъдрецът Капушчински, – че първият контакт с другия започва от момента не несигурност. Кой ще бъде този Другият? Опознаването и сближаването изисква време. Това е процес, който изисква също и добра воля. Ако започнем познанството, опирайки се на стереотипи, никога няма да се доближим до другия човек. Трудно е обаче да се преодолее стереотипното мислене, понеже то добре се вписва в леността на човека, в леността на мисленето.” (12)

Вдъхновяващ пример за Капушчински за преодоляване леността на мисленето става Херодот. Бележитият полски репортер рисува пред читателите си впечатляващия образ на бащата на историята като вдъхновен творец, който „с ентузиазма и възхищението на дете опознава своите светове”, като ярък представител на „цивилизацията на устните съобщения”, като „внимателен и усърден слушател” с феноменална памет. „Херодот“ ще да е бил ведър, освободен, доброжелателен човек, – пише Капушчински, – защото само пред такива хора чуждите разкриват своите тайни”.

„Капушчински интерпретира диалога като моста, който реализира връзката между културите на отделните хора и полага основата на разбирането на Другостта. Диалогът свързва времето и пространството – с човека, като отражение на тези измерения.”

Вниквайки дълбоко в творческите методи на Херодот, той рисува елина не само като добросъвестен историк и сладкодумен разказвач, но и като *първия репортер*, който доказва необходимостта от личното придобиване на фактите от различни източници, от тяхната щателна съпоставка с цел истинност и правдоподобност, който “прави уговорки, дава обяснения, прави проверки” и има грижата да бъдат чути и едните, и другите, с което дава непреходен по значение урок на днешните репортери.

В страниците на „Пътешествия с Херодот” читателите имат рядката възможност да следят вълнуващия диалог не само на две

пера, но и на двама мислители, за които опознаването на света е върховна мисия, професионален дълг, а не единствено удоволствие от пътуването и срещите с непознати хора и земи.

За ролята на диалога между културите и цивилизациите в глобалния свят

Капушчински представя Херодот и като откривател, като първия визионер на поликултурния свят, далеч надхвърлил духовните хоризонти на своето време. Като съхранява различията на разнообразните други – като бит и поминък, обряди и религии, обичаи и култури, великият елин, според Капушчински, осъществява опознаването и разбирането на съжителството между различните култури с *толерантност, искрено любопитство и доброжелателност*. Ето още един неувяхващ пример за съвременните комуникатори и репортери. Капушчински сам го възприема и активно го прилага в своята практика, а по-късно предлага своя опит в книгите и „лапидариите” си не дидактически, а като дълбоко осъзнат и философски осмислен.

Благословен е мигът, в който Капушчински решава: „Моят връл и кипял, мъдър елин е моят водач”.

Учителят – “подвижен, вгълбен, неуморим номад, изпълнен с планове, идеи, хипотези” учи талантливия си ученик какъв е най-ефикасният начин да бъде опознато многообразието: чрез пътуването, което обаче не е само начин за задоволяване на любопитството и извор на нови впечатления и преживявания, а е „усилие и проучване, ...опит да опознаване на всичко – на живота, на света, на самия себе си”. „И както някога копнеех да премина границата в пространството, така сега безумно ме привличаше п р е м и н а в а н е т о н а г р а н и ц а т а н а в р е м е т о “ – признава сам Ришард Капушчински.

Така протича това невероятно пътешествие на двамата репортери по натура, историци по призвание и философи по дух. То е уникално, защото обединява творци от различни епохи, но едновременно с това е и обогатяващо всекиго, докоснал се до него, защото го зарежда с енергията и мисловния заряд на две необикновени творчески личности:

„Пътувахме заедно години наред – пише Капушчински. – И макар че най-добре е човек да пътува сам, мисля, че не си пречехме –

делеше ни разстоянието от две и половина хилядолетия и още един вид разстояние, водещ началото си от моето чувство за респект-защото макар в отношенията си с другите Херодот да е бил винаги прост, доброжелателен и кротък, винаги съм имал усещането, че общувам с исполин. Така моите пътешествия имаха двойно измерение: те се извършваха едновременно във времето (в древна Елада, Персия, при скитите) и в пространството (текущата ми работа в Африка, Азия, Латинска Америка). Миналото съществуваше в настоящето, двете времена се свързваха, образувайки непрекъснатия поток на историята”.

Давайки оценка на „Историята” на Херодот, която го е придружавала през целия му творчески път, големият полски публицист подчертава: ”...книгата на елина, както всяко изключително произведение, трябва да се препрочита многократно – и тогава всеки път ще ни открива нов пласт, други незабелязани преди това съдържания, образи и смисли. Защото във всяка голяма книга има няколко книги, трябва само да се доберем до тях, да ги открием, да проникнем в тях и да ги разберем”.

Така е и с книгите на Ришард Капушчински, в които има не само точни репортерски наблюдения и фини детайли, но и изумителни прозрения. Ето един щрих от образа на град Алжир, който Капушчински рисува в деня след преврата срещу Ахмед Бен Бела като „едно от най-удивителните и драматични места на света” и арена на сблъсък между два големи конфликта на съвременния свят: ”единият – между християнството и исляма (изразяващ се тук в сблъсъка на колонизаторска Франция с колонизирания Алжир), и другият – който се бе изострил веднага след изтеглянето на французите и получаването на независимостта, конфликтът в лоното на исляма – между новото отворено, диалогично, бих казал – средиземноморско течение, и затвореното, породено от чувството за несигурност и отчужденост в съвременния свят, използващо модерна техника и организация течение на фундаменталистите, разбиращи защитата на вярата и обичаите като условие за собственото си съществуване, за съществуването на единствената притежавана от тях идентичност”.

Една вярна констатация, която дава обяснение на редица събития и в нашата съвременност.

Или интерпретацията на Капушчински на един от най-тежките социални проблеми в глобалния свят – за бедността. „Хората по света се разделят на две категории – богати и бедни... Ние разглеждаме глада често в категориите на яденето. Още в Светото писание е написано, че не само с хляб живее човек. Човекът може да бъде беден не заради това, че нищо не е ял, а заради това, че не е уважаван, че е унижаван, пренебрегван и презиран. Бедността е социално и ментално състояние, което става причина човекът да не вижда изход от положението, в което е изпаднал. Човекът не знае как от това състояние на бедност да премине към състоянието на заможност. Посвещавам на това много внимание, понеже характерна особеност на бедността е мълчанието. Бедността е състоянието на невъзможност да се изкажеш. Бедните хора нямат глас, не са никъде уважавани, не са толерирани. Някой трябва да говори от тяхно име. Това е причината, поради която пиша за тях.” (13)

В своя диалог с учениците и студентите от Болцано Капушчински естествено не отминава един от най-дискутираните проблеми на съвременността ни – за ролята на новите информационни технологии в развитието на социалните процеси на планетата, за достъпа до тяхното използване и значението им за диалога между културите и цивилизациите:

”Водещата се от 30 години, а започнала още преди вашето раждане голяма електронна революция, революция в следствата за комуникация, – споделя той, – доведе до това, че огромно множество хора внезапно застанаха очи в очи един срещу друг. Хората, които никога преди това не бяха се виждали и нищо не са знаели за себе си. Всички тези хора смятат, че тяхната култура, тяхната религия са важни и имат правото на това, тяхната култура, тяхната религия и обичаи да бъдат признавани от другите” (14).

Какво е възможно най-рационалното решение за преодоляване на този пореден дефицит в комуникацията на нашия глобален свят? Да се проникнем от мисълта на великия мъдрец Конфуций, който учи:

”Всички хора са еднакви. Само обичаите им са различни.” Между културите и цивилизациите на всички народи и континенти следва да се установи диалог, изграден върху базата на взаимното зачитане, равноправието и толерантността.

„На нас, европейците, ни е трудно – признава Капушчински – да се откажем от позицията, която сме заемали 500 години. И опитваме по всички възможни начини да не допускаме до себе си съзнанието, че сме я загубили. Обаче всичко, което се предприема, за да задържи това състояние на нещата, е краткосрочно, понеже ние не можем да променим посоката на развитието и еволюцията на света. Трябва да търсим разбирателство, да търсим диалог, щем не щем. Това е голям проблем, особено за културите на граничните области. Живеем в епохата на смесени култури и в подобна ситуация се намират всички континенти без изключение. Появяват се все повече култури, които наричаме на испански *culturas hibridas*, т.е. хибридни култури. Именно в такъв свят ще живеем и друг свят няма да има,” (15) – категоричен е той.

„Всички пътища водят към Рим” гласи известната от древността сентенция. Всеки пътища на човечеството днес водят към разбирането за необходимостта от разумен, доброжелателен и ефективен диалог между културите и цивилизациите. Защото, както вярно прогнозира репортерът философ Ришард Капушчински по време на незабравимата си среща със своите млади читатели в Болцано:

„Взаимното разбиране е необикновено важно особено днес, в един свят, в който съществуват много култури и много цивилизации... Трябва да търсим разбирателство, да търсим диалог, искаме или не искаме. Това е голям проблем... Това е особеност на света, в който на всички нас ще ни се наложи да живеем.” (16)

ЛИТЕРАТУРА

1. **Kapuscinski**, Ryszard. *Dalem glos ubogim. Rozmowy z mlodieza*. Krakow :Znak, 2008.
2. В доклада са използвани фрагменти от предговора на авторката „Неповторим репортерски диалог през хилядолетието”. – В: **Капушчински**, Ришард. *Пътешествя с Херодот*. София, Изток-Запад, 2008, 7–18.
3. **Kapuscinski**, Ryszard. *Dalem...*, 26–27.
4. Пак там, с. 27.
5. **Rumiz**, Paolo. *Wprowadzenie*. Buty. – In: **Kapuscinski**, Ryszard. *Dalem...*, 9–15.

6. **Kapuscinski**, Ryszard. Dalem..., 27–28.
7. **Kapuscinski**, Ryszard. Spotkanie z innym. Jako wyzwanie XXI wieku. Krakow : Universitas, 2004.
8. **Kapuscinski**, Ryszard. Ten Inny. Krakow : Znak, 2006.
9. **Кастелс, Мануел**. Информационната епоха : икономика, общество и култура. Възходът на мрежовото общество. Т. I. София, ЛИК, 2004, 20–21.
10. **Kapuscinski**, Ryszard. Dalem..., 31.
11. Пак там, с. 29.
12. Пак там, с. 31.
13. Пак там, 33–34.
14. Пак там, с. 30.
15. Пак там.
16. Пак там.

